

Ebü'l-Hasan Harakânî'nin Nakşbendiyye Silsilesindeki Yeri

KADİR ÖZKÖSE^a

Öz

Nakşbendiyye tarikatı silsilesindeki önemli halkalardan birisi hiç şüphesiz Ebu'l-Hasan el-Harakânî'dir. Tarikatın erken dönem tarihinde fikri ve tecrübi boyutta sûfi kişiliğiyle Nakşbendiyyenin oluşum ve tekamül sürecine doğrudan ve dolaylı olarak etki etmiş güçlü bir şahsiyettir. Tebliğimde Harakânî'nin üveysi kimliği ile ön plana çıkan şahsiyet oluşuna öncelikli olarak dikkat çekeceğim. Üveysi yolla Bayezid-i Bistâmî'nin ruhaniyetinden beslenen Harakânî'nin ikinci önemli özelliği olarak meşrebinden bahsedip Tayfuriyye usulünü benimseyen bir isim olarak tarikatındaki fakr, fena, sekr, telvin, fena, istiğrak halleriyle sûfi tecrübenin Bayezid-i Bistami yolunu takip eden güçlü Nakşi şeyhi oluşuna dikkat çekilecektir. Diğer yandan onun manevi nüfuzu, tesir halkası, tasavvuf anlayışı, kalb zikri konusundaki hassasiyeti ve fütüvvet anlayışı üzerinde durulacaktır. Horasan tasavvufunun başat ismi konumundaki Harakânî'nin Orta Asya tasavvufundaki yeri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Harakani, üveysi, Nakşbendiyye, Bayezid-i Bistâmî, tasavvuf

Place of Abu'l-Hasan Harakani in the Nakshibendiyye Chain

Absract

Undoubtedly Ebu'l-Hasan el-Haraqani is one of the most important rings in the chain of Naqshbandiyya order. In the early period of the tariqa he was a strong personality who directly or indirectly affected the formation and the rise of Naqshbandiyya by intellectual and heuristic dimensions of his sufist character. In my paper I will primarily point out Harakânî's prominent

^a Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü [kadir.ozkose@hotmail.com]

personality due to his uwaisi identity. Then I will discuss Harekani's temperament, which fed by the Bayazid al Bistami's spirituality by means of uwaisi path, as his second most significant feature. So that the attention will be drawn on his being a strong naqshbandi sheikh who adopted the Tayfuriyya school and followed the sufist experience of Bayazid al Bistami's path as to the manners of faqr, fena, talwin, saqr and ecstasy. On the other hand, his mental diffusion, tafsir ring, his sufist understanding, his sentimentality on heartfelt dhikr and his understanding of futuwat. Emphasis will be put on the place of this leading name of Khorasan sufism, Harekani, in the sufism of Central Asia.

Keywords: Haraqani, uwaisi, Naqshbandiya, Bayazid al Bistâmi, sufizm

Giriş

Ebu'l-Hasan Harakânî sûfî geleneğın seçkin simalarından biri olarak Horasan tasavvufunu temsil ve telkin eden önemli sûfî şahsiyetlerden biridir. Nakşbendiyye tarikatı içerisinde meşrebi, irfanı ve meşihatı ile Nakşî silsilesinin önemli bir halkasını temsil etmektedir. Onun sahip olduğu aşk, vecd, vuslat ve melâmet çizgisindeki tasavvuf anlayışı Nakşbendiyyenin tarihi serüveni boyunca hep devam etmiştir. Biz bu çalışmamızda Nakşbendiyye geleneğinde Harakânî'nin yerini; üveysiliği, meşrebi, manevî nüfuzu, tasavvuf anlayışı ana başlıkları altında belirlemeye çalışacağız.

1. Harakânî'nin Üveysiliği

Ebü'l-Hasan el-Harakânî'nin gönül dünyasını mamur kılan isim Bayzed-i Bistâmî'dir. Harakânî aradığını Bâyezîd-i Bistâmî'nin dergâhında bulmuştur. Her ne kadar aynı dönemde yaşamasalar da Bayezid-i Bistâmî'nin ruhaniyetinden istifade etmiş, Tayfuriyye usulünü benimsemiş, Bayezid-i Bistâmî'nin takipçilerinden istifade etmiştir. Bayezid-i Bistâmî'nin kabrine on iki yıl türbedarlık eden Harakânî her gece yatsı namazından sonra Bâyezîd-i Bistâmî'nin kabrine teveccüh edip; *“Allah'ım!*

Bâyezîd'e ihsan ettiğin hil'atten bize de bir koku ihsan et!" diye yakarıшта bulunmuştur.¹

Bayzedi-i Bistâmî'nin türbesinde Harakânî türbenin madde dünyasına değil temsil halkasına dikkat kesilmiştir. Onun bedeniyle temerküz eden mana iklimine kapı aralamıştır. Bayezid-i Bistâmî'nin her canlı gibi fani bedenine değil onun temsil ettiği ulvi değerlere aşına olmaya çalışmıştır. Salihlerle beraber olma hassasiyeti Harakânî'yi yoğurmuş, Hak dostlarından Bayezid-i Bistâmî'nin manevi şahsiyetine dikkat kesilmiştir.² Harakânî'nin kendisinden önce vefat etmiş bulunan ve hayatta kendisiyle görüşemediği Bayezid-i Bistâmî'den istifade etmesi şeklinde gerçekleşen tasavvufî tecrübeye üveysilik adı verilmektedir.³ Üveysî şahsiyetler ya Peygamber Efendimizin ruhaniyetinden doğrudan nasip almışlar, ya Veysel Karânî'nin ruhaniyetine nispet edilmişler, ya kendilerinden önce vefat etmiş herhangi bir şeyhin veya kutbun ruhaniyetinden istifade etmişler, ya da Hızır (as.)'a yoldaş olmuş şahsiyetlerdir.

Sûfî gelenekte âşıkların yok olması, âriflerin madde dünyasına hasredilmesi söz konusu değildir. Sûfî gelenekte ariflerin meclisine katılıp doğrudan onları dinlemek, onların derslerine katılmak ve onların halleriyle hallenmek suretiyle gerçekleşen cismanî sohbet kadar maneviyat erlerinin ruhaniyetlerinden istifade etmek suretiyle gerçekleşen rûhânî sohbet de söz konusudur. Rûhânî sohbetin gerçekleşmesi talibin niyetine, iradesine, gayretine ve samimiyetine bağlıdır. Tasavvufta dervişin dikkatini belli bir noktaya teksif etmesi, ilgisini dağıtmaması, hedefe kilitlenmesi esastır. Düşüncenin yoğunlaşması, duyguların harekete geçirilmesi, isteklerde karar kılınması esastır. Gerçekleşen bu teveccüh ve murakabe dersleriyle sâlik müşahede ettiği âlemlerden faydalanmasını da bilecektir. Sâlikin nazarında herşey ilahi tecellinin emarelerini yansıtmaktadır. Âriflerin ismi ve medfun oldukları mekan sâliklere onların dünyasını, sahip oldukları hakikatleri ve

¹ Ferideddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, haz. Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, İstanbul 1991.s. 670.

² Hasan Kamil Yılmaz, *Altın Silsile*, ErkamYayınları, İstanbul 1994, s. 65.

³ Molla Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-üns -Evliya Menkıbeleri-*, çev. ve şerh. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, Marifet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1998.s. 444.

benimsedikleri usulleri hatırlatmaktadır.⁴ Bayezid-i Bistâmî'den beslenen Harakânî'nin Nakşbendiyye silsilesinde dikkat çeken ikinci önemli özelliği sahip olduğu meşrebidir.

2. Harakânî'nin Meşrebi

Horasan tasavvuf anlayışının esas ve usullerini uhdesinde toplayan Harakânî daha çok Bayezid-i Bistâmî'nin meşrebinde bir sûfi idi. Aşk ve vuslat yolunu esas alan Harakânî mürşidi Bayezid-i Bistâmî gibi sekri sahvına galib bir şahsiyetti. Telvin ehli olup halden hale geçerci. Bâyezîd-i Bistâmî'nin coşku ve cezbisine bürünür, âlemlerin seyrine koyulurdu. Manevî mertebelerin birinden diğerine geçmeyi hedefleyen aktif sûfilerdendi. Bayezid-i Bistâmî gibi fiillerin fenâsından isimlerin fenâsına, isimlerin fenâsından sıfatların fenâsına, sıfatların fenâsından zât feâasına geçmeyi hedefleyen, kesrette vahdeti ve vahdette kesreti idrak eden vahdet bilincine sahip bir sûfi idi. Tevhid makamının hakkını vermek uğruna Hak'tan gayrı herşeyden alakayı kesen ve kendini İlahi Zât'ın nuruna gark etmeye çalışan âşıklardandı. Eşyanın künhüne vakıf olmayı dilemekte, âlemlerde Hakk'ı temaşa etmenin derdine düşmekteydi. Nakşbendilikte aşk yolunun esas alınmasını, sıddikiyet makamında kurbîyet çabasına bürünmeyi ve ilahi aşk ateşinde benlik ve nefsanîyete ait her türlü varlık iddialarını izale etmeyi şiar edinen bir geleneğin oluşmasında başat rol oynadı.⁵

Harakânî Allah'a kulluğun vecdine ermiş, tattığı, işittiği ve konuştuğu anlarda kendini ortada görmemiştir.⁶ Allah'ın (cc.) Peygamber Efendimize ne yaptığını anlayabilmek için kulun Allah'la arasında perdenin bulunmaması gerekmektedir. Perdeleri ortadan kaldıranlar, konuştukları hakikatlerden ve hissettikleri gerçeklerden dolayı yere yığılırlar.⁷

Cezbe, istiğrak, sekr ve fenâ usullerini benimseyen Harakânî aşk yolunu tutmuş, Hak yolunda bedeller ödenek gerektiğini vurgulamış, aşkın arınmışlığına ancak nefsin tezkiyesi, nefsin terbiyesi, yoğun riyazet uygulamaları ve mücahede çabalarıyla erişilebileceğini dile getirmiştir.

⁴ Kadir Özköse, *Sûfi ve İktidar (Fülânî İslahat Hareketi)*, Ensar Yayıncılık, 2. Baskı, Konya 2008, ss. 189-190.

⁵ Yılmaz, *Altın Silsile*, s. 65.

⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 684.

⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 686.

Bayezid-i Bistâmî'nin meşrebinde bir sûfi olarak çileyi şiar edinmiş, canana kavuşmak uğruna candan geçmeyi yeğlemiş, hüviyet makamına erip benlik kavgasından geçmiş ve Hakk'ın uğrunda can pazarını kurmuştur.⁸

Harakânî kendisin, ne âbid ne de zâhid olarak görür. Âlim veya sûfi olmak gibi bir iddiasının da olmadığını belirtmektedir. Kendini Hakk'ın vahdaniyetine adanmış isim olarak nitelemektedir.⁹

Erlerin sefer ve merhalelerinden sorulunca, Ebu'l-Hasan el-Harakânî, şu cevabı vermiştir: “İlk adımda ‘Allah var, başka bir şey yok’ demeleridir. İkinci adım ünsiyettir. Üçüncüsü ise ateşte yanmaktır.”¹⁰

Harakânî'ye göre Allah Teâlâ'yı akılla tanıyanda ilim, imanla tanıyan kimsede rahatlık, marifetle tanıyanda ise dert bulunur.¹¹ Hiçbir şey bilmediğini anlayıncaya kadar herkesin bildiğiyle övündüğünden bahseden Harakânî, hiçbir şey bilmediğini anlayınca kişinin bilgisinden utanacağını söyler. İşte kişinin bilgisinden utanacağı hale gelmesini o, marifetin kemali sayar.¹²

Harakânî, ulemanın “Allah'ı akıl ile tanımak lazım” görüşüne eleştirel yaklaşır. Ona göre akıl bizatihi Allah hakkında kördür. Kendi kendine Allah'a giden yolu bilemez. Allah'a giden yolu bilemeyen Allah'ı nasıl bilecek? Akıl ehli olarak zâhir uleması mahlukât arasında dolaşır durur. Fakat Harakânî müşâhedeyi eline alıp mahlukattan alâkayı kestiğini, sonunda Allah'a giden yolu gördüğünü, müşâhedeyle ulaşılan makama akılla kimsenin erişemeyeceğini belirtir.¹³

Harakânî, müşâhedeyi; “O'ndan başkasını görmemek” olarak tanımlamaktadır. Müşâhede-siz kelamın da olamayacağını dile getirmektedir.¹⁴

Harakânî bir yandan cezbe, üns ve şevkle fenâ hallerine bürünürken, diğer yandan hüznün duygusuyla endişe dolu bir ömür sürmekte, akıbetini

⁸ Süleyman Uludağ, “Harakânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. XVI, s. 93.

⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 690.

¹⁰ Ebu'l-Hasan el-Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî I (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri)*, haz. Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yayınları, Kars 2004, s. 229.

¹¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 701.

¹² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 702.

¹³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 688.

¹⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 710.

düşünmekte, ilahi rızâya erememe kaygısını her daim gönlünde canlı tutmaktadır. Allah'tan herkese kurtuluş gelirken, kendisine her daim hüznün ve üzüntü geldiğini söyleyen Harakânî, Allah'tan bu ağır yükü taşıyabilmek için kuvvet niyazında bulunmaktadır. Çünkü hüznün büyük bir yüküdür. Onu taşımaya halk takat getiremez.¹⁵

Harakânî hüzne maruz kalışının sebebini, sadece Allah'la kendisinin olduğu bir yola kendisini sevk ettirmesine yönelik duası olduğunu söylemektedir.¹⁶

Onu hüzne gark eden bir diğer husus ise nefis muhasebesiyle nefsinin hilelerinden kurtulamayacağını bilme endişesidir. Harakânî, her gece akşam namazında, Allah'ın huzurunda nefis muhasebesi yapmadıkça, o gece rahat edemediğini belirtmektedir.¹⁷ Onun yaşadığı böylesi güçlü tasavvufî tecrübe, onu sûfî gelenekte yetkin bir şahsiyet kılmıştır.

3. Harakânî'nin Manevi Nüfuzu

Nakşbendiyye tarikatı içerisinde Harakânî'nin dikkat çeken önemli bir diğer özelliği onun yaşarken de irtihalinden sonra da tesir halkasının dalga dalga yayılmasıdır. Nakşbendiyye tarikatı batın kadar zahirin de güzelleştirilmesini, içsel olgunluk kadar dış zarafetin de sağlanmasını, ruhsal dinginlik kadar bedensel kıvamın da gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Nakşbendiyye tarikatı istikamet, denge ve itidal çizgisini esas alan bir sûfî harekettir. Nakşbendiyye silsilesinin her bir halkasında görüldüğü gibi,

Harakânî'de de ilim ve irfan menziline kemâl çizgisi belirgin konumdadır.¹⁸ Hucvîrî'nin tanımlamasıyla Harakânî, döneminin gözdesi, ilim ve irfan halkasının imamı, yaşadığı toplumun şeref âbidesi, dönemdeki şeyhler zümresinin gözde şahsiyeti olmuştur. Velâyet yolunun incelikleri şahs-ı mânevîsinde temerküz etmiş, evliyânın gözdelelerinden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁹ Kuşeyrî gibi güçlü bir şahsiyet bile onun haşmetinden sözündeki akıcılığı kaybeder olduğunu söylemiştir. Onun

¹⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 691.

¹⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 691.

¹⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 683.

¹⁸ Yılmaz, *Altın Silsile*, s. 62.

¹⁹ Ali b. Osman Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, Arp. çev.: Mahmud Ahmed Mâdî Ebu'l-Azâim, thk. İbrahim Dessûkî Dârü't-Türâsî'l-Arabî, Kahire 1974, s. 193.

mânevi hâllerini görünce kendi mânevi hâllerini gözden geçirmek durumunda kaldığını belirtmiştir.²⁰

Nakşbendiye şeyhlerinin en temel özelliği tesir halkalarının güçlü olması, karizmatik şahsiyete sahip olmaları, teshir gücüne sahip bulunmalarıdır. Harakânî de Aynu'l-Kudât el-Hemedânî (ö. 525/1131), Gazneli Mahmud, İbn Sina, Ebû Saîd Ebü'l-Hayr, Aynülkudat el-Hemedânî, Necmeddin-i Dâye, Feridüddin-i Attâr, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî gibi güçlü ve saygın kimi şahsiyetleri derinden etkilemiştir.²¹ Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'ın onun huzurunda sükutu tercih etmek zorunda kaldığı ifade edilmektedir.²²

Harakânî'yi bu kadar yetkin ve gayret ehli kılan etken onun dünyadaki sorumluluğunu derinden hissetmesi, etki sahasındaki insanların istikamet çizgisine bürünmelerini sağlamak istemesidir. Bu gerçekten hareketle Harakânî, tüm yaratılmışları bir gemiye benzetir, kendi örneğindeki mürşid-i kâmilleri ise bu geminin kaptanı olarak görür. Bu gemiyi sevk ve idare etmenin mürşid-i kamilleri içerisinde buldukları manevî halden alıkoyamayacağını dile getirmektedir.²³ Onun bu denli güçlü nüfûz sahibi olması, benimsediği tasavvufî çizgiden kaynaklanmaktadır. Onun tasavvufî şahsiyetini ve sûfî yaklaşımlarını bilmeden onu tanımak mümkün değildir.

4. Tasavvuf Anlayışı

Mensup olduğu Tayfûriyye ekolünün çizgisi gereğince Harakânî, mahviyet bilincinde olmayı öngörür. İddia makamından kaçınmayı öğütler. Sâlikin vuslata ermesinden çok Hakk'ın kuluna vuslat tadını tattırdığından bahseder. Kulun kendine paye vermesini kabul etmez. Kulun kurtuluşunu Allah'ın lütfuna bağlar.²⁴ Harakânî sûfilik kisvesinde olmayı yeterli görmez. Çünkü ona göre kişi, yamalı elbise ve seccade ile sûfî olmaz. Belli kurallar ve âdetlere uymakla da sûfilik olmaz. Sûfilik merasim demek değildir.²⁵ Nakşbendiye geleneğindeki zahir ve batın birlikteliği, ilim ve amel uyumu,

²⁰ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 194.

²¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 676-679.

²² Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 194.

²³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 686.

²⁴ Hucvirî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 194.

²⁵ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, s. 444.

şeriat ve tarikat bütünlüğü, ruh ve beden bir bütün olarak işlevselliği Harakânî’de esaslı bir rükündür. Sahip olmanın değil, olmanın derdindeki bir tecrübenin örneğidir. Harakânî tasavvufu fütüvvet anlayışı bağlamında tarif eder. Ona göre tasavvuf; sâlikin endişe ve kaygıdan uzak durması, kendinden bahsedilmekten hoşlanmaması, kendisine paye verilmesini istememesi, kendisinden bahsedilmesine razı olmaması, kendini değil başkasını doyururken lezzet alması, kendisini ilahi iradenin oluş seyrine bırakması, Allah’ın hükmüne ram olması, şikayeti terk etmesidir.²⁶ Onun fütüvvet anlayışında sâlikin gözüne, kulağına ve lokmasına dikkat etmesi gerekmektedir.²⁷

Harakânî kendini her zaman Allah’ın ve Resulünün bendesi, kulların hizmetçisi olarak görmektedir.²⁸ Harakânî başkomutanı Muhammed (sav) olmayan bir kervanda bulunamayacağını, Muhammed Mustafa’nın (sav) şeriatından öte karar kılacağı bir makamın olamayacağını söylemektedir.²⁹

Ebu’l-Hasan el-Harakânî yetmiş üç yıl boyunca Allah ile beraber yaşamaya çalıştığını, yegâne derdinin şeriata muhalif hareket etmemek ve bir kere bile olsa nefsinin arzusu istikametinde hareket etmemek olduğunu söylemektedir.³⁰

Harakânî şer’î ahkâmın ve ilmî geleneğin haricine çıkan müridi ölmüş sayar ve böylesi bir müridi dikkate almadıklarını söyler.³¹

Harakânî kendisini, Hakk’ın nimetleri karşısında borçlu hissetmekte ve varlığını Allah’a medyun görmektedir. Tüm mevcudiyetini Hak’ta mahvettiğini söylemektedir. Geride kaldığı söylenenleri hayalden ibaret görmektedir.³² Ona göre kulluk bir şereftir. Allah’a ibadet yollarına koyulmak bir nimettir. Buna karşılık kulun yaptığı ibadetleri hesap ederek menzile ulaşacağını sanması bir felakettir. Bu durumu Harakânî, ‘menzile ereriz’ ümidiyle halk gündüzleri oruç tutmakta, geceleri namaz kılmaktadır. Benim kendi menzirim ise bizzat kendimdir.³³ Nefsini tanımadan, aczini

²⁶ Ebu’l-Hasan Harakânî, *Seyr ü Sülûk Risalesi*, haz. , Sadık Yalsızuçanlar, Sufi Kitap, İstanbul 2006, s. 33.

²⁷ Harakânî, *Nûru’l-Ulûm*, s. 35.

²⁸ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 696.

²⁹ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 685.

³⁰ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 688.

³¹ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 708.

³² Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 683.

³³ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 684.

görmeden, muhtaçlık hissine bürünmeden, işlediği amelleri noksan ve kusurlu görmeden menzile ermek mümkün mü? Menzile ermek için önce kişinin kendi zaafını görmesi gerekmez mi?

Harakânî'ye göre gerçek ilim kendisiyle amel edilen ilimdir. En faziletli amel ise kişinin üzerine farz olan ameldir.³⁴ O mümin için her yerin mescit, her günün Cuma, bütün ayların Ramazan ayı gibi kıymetli addedilmesini istemektedir. Zira mümin nerede olursa olsun mescitteymiş gibi yaşamalı, Ramazan ayına gösterdiği hürmeti bütün aylara göstermeli, Cuma günü yaptığı iyilikleri bütün günlerde yapmalıdır.³⁵

Harakânî ömrünü tek bir secdeden ibaret görmektedir.³⁶ Neden? Çünkü kulun kulluk makamından öteye geçmemesi gerekmektedir. “Bulduğun yerden beri gel” diyen bir zata Harakânî, “Gelemem, (Melekler derler ki:) Bizim herbirimizin bilinen bir makamı vardır.”³⁷ âyetini okur.” O zat “Arş'a, Arş'a” deyince de “Arş'ta ne yapacağım, benim Arş'ım burasıdır” cevabını verir.³⁸ Dolayısıyla dervişin, bulunduğu kulluk makamının hakkını vermesi gerekmektedir. Öyle ki Harakânî, halk nazarında velâyet ehli bir zât olarak bilinmekten öte, Hak katında kul olarak anılmayı dilemektedir.³⁹ Harakânî'ye göre kulluk emanettir. O bu yaklaşımıyla kulluk emanetini Arş'tan daha ağır bir yük olarak görür.⁴⁰ Harakânî kıyamda duranlara Allah'ın ölümsüz bir hayat bahşedeceğini, haramlarından kaçınanlara zeval bulmayan bir mülk vereceğini belirtmektedir.⁴¹

Harakânî'ye göre sūfî ölü bir beden, yok olan bir kalb, yanık bir candır.⁴² Harakânî dervişliği üç pınardan beslenen bir deniz olarak görmektedir. Bu pınarların birincisi perhiz/takva, ikincisi cömertlik ve üçüncüsü Allah'ın mahlûkatına ihtiyaç duymamaktır.⁴³ Bu yaklaşımın kendi

³⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 705.

³⁵ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 226.

³⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 685.

³⁷ Saffât, 37/164.

³⁸ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 686.

³⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 685.

⁴⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 687-688.

⁴¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 691.

⁴² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 708.

⁴³ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 220; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 703.

tecrübesindeki örnekle ele alırken Harakânî, iki sene boyunca aklının zorlu bir meselede takılıp kaldığını, o problemi çözmeden gözüne bir damla uyku girmediyini söyler. Sözlerinin devamında tasavvuf yolunun zorlu ve çetin bir uğraşı alanı olduğunu, sebat ve kararlılık gerektirdiğini söyler.⁴⁴

Harakânî'nin öngördüğü tasavvuf usulü; tövbe, teslimiyet, ilim, hilm, zühd, takva, kanaat, sabır, şükür, ihlâs, havf, şevk, zikir, terk, yakîn, rıza esaslarına dayanmaktadır.⁴⁵ O güneş gibi şefkatli, deniz gibi cömert ve yeryüzü gibi tevazu sahibi olmayı fakrın göstergesi olarak değerlendirmektedir. İlim, takva, velayet ve irşadı tasavvufi düşüncenin dört saç ayağı olarak tanımlar.⁴⁶

Allah'ın zikrini gönlüne nakşetme derdinde olan Harakânî, ilahi zikrin kalbini istilasıyla kalbinde Allah'tan gayrı bir şey bırakmadığını belirtmektedir. Rind meşrep bir halde gönül tahtını mesken tuttuğunu, yanıp kavrulduğunu, hanümanını tarumar ettiğini dile getirmektedir. Suretten geçmiş kara sevdalılarla düşüp kalktığını, surete değil manaya talip olanlara talimde bulunduğunu, tevazu kanatlarını yere serenlere hırka giydirdiğini haber vermektedir. Kimsesizlerin himmetini eğe gibi bilmeyi ve fakr kılıcından sakınmayı öğütlemektedir. Ona göre dervişlerin kişisel hesabı olmaz. Dervişler gönüllerini Hakk'ın sevdasıyla sermest kılmışlar, Hakk'ın cemaline müştak olmuşlar, Allah yoluna sevdalı olmanın derdini gütmüşlerdir. Harakânî'ye göre dervişler anı muhafazanın derdinde, ne geçmişin tadasında ne de gelecek hesabındadırlar, onlar içinde buldukları anın en verimli biçimde değerlendirmesini düşünmektedirler. Ona göre dervişlik, zor zanaat ve büyük bir er meydanıdır. Cüneyd-i Bağdâdî gibi o da dervişliği sulhu olmayan mücadele olarak görmektedir. Dervişlik meydanında nice başlar feda edilmekte, nice canlar canlarından geçmektedir. Çünkü dervişlik çileli ve ıstıraplı bir yolculuktur. Derviş teskin eden tek deva, Dost'un cemalidir.⁴⁷

⁴⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 687.

⁴⁵ Ebu'l-Hasan Hasan Harakânî, "Risâle der Tarîk-ı Edhemiyye ve Külâh-ı Çâr-Terk", *Seyr u Sülûk Risalesi*, çev.: Mustafa Çiçekler, haz.: Sâdık Yalsızuçanlar, Sûfi Kitap, İstanbul 2006, s. 46-47.

⁴⁶ Harakânî, "Risâle der Tarîk-ı Edhemiyye", *Seyr u Sülûk Risalesi*, s. 50.

⁴⁷ Senin zikrin dışında gönül sayfasına bir şey nakşetmedi.
Senin zikrin onu öyle sardı ki,
Başka hiçbir şey ona sığmadı.
Her rind ki tahtı mesken tuttu,

Onun tasavvufî düşüncesinde hayret önemli bir hususiyet arz etmektedir. Ebu'l-Hasan Harakânî kendine değil Allah'a (cc.) hayret etmektedir. Farkında olmaksızın Allah Teâlâ'nın iç dünyasında ne denli pazarlar meydana getirdiğine, daha sonra da kendini bu pazarlardan haberdar kılışına şaşırıp kalmaktadır. Onun şaşkınlığı kulluğundaki acizliğidir.⁴⁸ Derununda kendinden habersiz çok sayıda pazarlar vücuda getiren Allah'ın hayret içinde kalması için kendisini ondan haberdar kıldığını söyleyen Harakânî, Allah'tan hayretini artırmasını dilemektedir.⁴⁹ Harakânî sâlikin hayretini yem için yuvasından ayrılmış ama yem bulamamış, bu sefer yuvaya dönmüş lakin yolunu şaşırmış kuşa benzetmektedir.⁵⁰ Diğer yandan Harakânî, hayret makamının icrasını ihlas ve sıdk duygusuna bağlamaktadır. İhlasın elde edilmesini riyadan kaçınmakta geçen Harakânî ihlas ve riâyayı; *"Hak için yaptığın herşey ihlâs, halk için yaptığın herşey riya'dır."*⁵¹ diye tanımlarken, sıdkın gerçekleşmesini de sözün yürekten söylenmesine, dilin kalble birlikteliğine bağlamaktadır.⁵²

İhlas ve sıdkla yoğrulup hayret makamına yükselten bir kulluk çizgisine dayalı tasavvufî düşüncesini ele alırken Harakânî'nin seyr u sülûk eğitiminde öngördüğü temel yaklaşımlarını da beş maddede özetlemeye çalışacağım.

Ben yanmışım harmanından bir koku yuttu.
Her nerede kara çullu ve başı sevdalı biri varsa,
O benim şâkirdimdir, o benden hırka aldı.
Aslan ve kaplanla her kim kapışırsa,
Daha iyidir, fakr kılıcından sakınırsa.
Bu kimsesizlerin himmetini eğe gibi bil,
Kendisi kesmese de kesicileri biler.
Dervişlerin sarhoş gönüllerinden başka şeyleri olmaz,
Nefes aldıkları an hariç varlıkları olmaz.
Sakın bu kavimden, kork!
Yüzlerce baş kesilirken ortada el olmaz.
O dost dediğin, onu görmekle rahatlar göz,
O'nu görmezse, ağlamaktan rahatlamaz göz.
Göz bize, O'nu görmek için lazımdır,
Eğer dostu görmezse, ne işe yarar göz
(Bkz. Yalsızuçanlar, "Şiirlerinden Seçmeler", *Seyr u Sülûk Risalesi*, s. 128-129.)

⁴⁸ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 684.

⁴⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 691.

⁵⁰ Harakânî, "Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme", *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 227; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 710.

⁵¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 708.

⁵² Harakânî, "Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme", *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 225.

4.1. Tezkiye-yi Nefis

Allah'ın yarattığı mahlûkatla hep sulh yaptığını, hiç cenk etmediğini söyleyen Harakânî, nefsiyle ise hiç sulh yapmamak üzere her daim cenk yaptığından haber vermektedir. O yılanın gömlekten çıkması gibi nefsâniyetinden ve enâniyetinden sıyrıldığını söylemektedir.⁵³ Harakânî'ye göre nefsin hilesi çok, aldatması yaman ve desiseleri birbiri ardına gelmektedir. Bu gerçeğe ifade sadedinde o, “nefsin oyunlarının nihai noktası yoktur”, demektedir.⁵⁴ Harakânî'ye göre bir kimse nefsin bir tek arzusunu tatmin ederse, Hak yolunda önüne binlerce üzüntü çıkar.⁵⁵

Allah'ın bizleri dünyaya günahsız olarak gönderdiğini söyleyen Harakânî, bizlerden Allah'ın katına günahkâr olarak gitmememizi istemektedir.⁵⁶ Hakk'a yakarışından bahsederken Allah'tan O'na ulaşmak istediğini niyaz ettiğinde Allah'ın kendisine, “*Eğer beni istiyorsan temiz ol, çünkü ben temizim. İhsanlara ihtiyaç duyma, çünkü ben ihtiyaçsızım*” diye ikazda bulunduğunu dile getirmektedir.⁵⁷ Harakânî bu yaklaşımlarıyla arınmadan, temizlenmeden, kulluk safiyetine ermeden ve nefsin vartalarından kurtulmadan ilahi vuslata erilemeyeceği ifade etmektedir.

Kazerûniyye tarikatının pîri Şeyh Ebû İshak İbrahiim b. Şehriyâr el-Kazerûnî (ö. 426/1035) kendisine; “*Bütün sahra yolculuğum boyunca canım tatlı istedi yemedim*” deyince, Harakânî ona; “*Bütün sahra boyunca canım hiç tatlı istemedi ve yedim*” demek suretiyle,⁵⁸ Kazerûnî'nin nefsânî tarikat sistemine karşı kendisinin rûhânî tarikat anlayışını benimsediğini belirtmektedir. Harakânî'nin nefis terbiyesinde zorlu riyâzetlerden çok kalbin uyanışı, ruhun safiyeti ve zihnin arınmışlığı esastır.

4.2. Tasfiye-i Kalb

Harakânî'nin şiir tadındaki akıcı üslubu, irfan ve hikmet boyutundaki sözleri, âdetleri yırtan, alışkanlıkların üstesinden gelen ve

⁵³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 692.

⁵⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 682.

⁵⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 710.

⁵⁶ Ebül-Hasan Harakani, *Nûru'l-Ulûm*, haz. Şenol Kantarcı, Ebü'l-Hasan Harakani Derneği Yayınları, Ankara 1997, s. 66.

⁵⁷ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 246.

⁵⁸ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 260.

ezberleri bozan söylemleri takipçilerinin irfan mektebinde kıvama ermelerini sağlamıştır. Gönül sırrını gereğince bilemediğimizden yakınan Harakânî, gönül sırrının muamma olduğunu, gönül kitabını hakkıyla okuyamadığımızı ifade eder. Konuşmalarının perdeli, remizli ve sembolik olduğunu beyan eder, gönül dilini ayan beyan ifade edilecek olursa hakikat lisanının hepimizi ortadan kaldıracığını dile getirir.⁵⁹

Harakânî en uzun yolculuğun kalbe yolculuk olduğunu söyler. Onun ifadesiyle dile getirecek olursak, “*Uzun sefer de biziz, kısa sefer de, nice zamandan beri kendi peşimden gidiyor ve çevremde dolaşıyorum*”⁶⁰ sözleriyle kendimizi ihmal etmememiz gerektiğini, kendi gerçekliğimizi çözümlememiz için kendi derinliklerimizde yani seyr-i enfûsî boyutunda sefere devam etmemiz gerektiğini söyler. Ebu'l-Hasan el-Harakânî'ye garip kimdir diye sorulunca, o; “*Bu dünyada vücudu gurbette olan kimse, garip sayılmaz. Aksine kalbi teninde garip ve sırrı kalbinde garip olan kinse gariptir.*”⁶¹ diye cevap vermiştir. Bu yaklaşımıyla o, kalbin ihmal edilmemesi gerektiğini ve kalbin ihyasını öngörmektedir.

Harakânî, sevenlerine, gönüllerini öldürmemelerini ve ham sofu olmamalarını öğütlemektedir.⁶² Harakânî, kendi iç dünyasındaki ummandan da bizleri haberdar kılmaktadır. Esen rahmet rüzgârının gönül deryasını dalgalandırdığını, gönül dünyasındaki yağmurun Arş'tan yeryüzüne kadar olan her yeri kuşattığını söylemektedir.⁶³ Müslümanın rahmet kesilmesi ve çorak diyarlara hayat bahşetmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Harakânî kalbin üç manasından söz etmektedir. Birincisinin fânî, ikincisinin nimet, üçüncüsünün bâkî olduğunu belirtmektedir. Fânî olanı fakirlerin barınağı, nimet olanı zenginlerin sığınağı, bâkî olanı ise Allah'ın karargâhı olarak betimlemektedir.⁶⁴

Harakânî'ye göre içerisinde Allah'tan başkasına yer olan bir kalb, baştanbaşa ibadet ve itaat olsa da ölüdür.⁶⁵ Harakânî'ye göre kalbimiz

⁵⁹ İbrahim Alanka, “Ebü'l-Hasan Harakânî”, *Seyr u Sülûk Risalesi*, haz. Sadık Yalsızuçanlar, Sûfi Kitap, İstanbul 2006, s. 94.

⁶⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 682.

⁶¹ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 222.

⁶² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 684.

⁶³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 685.

⁶⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 714.

⁶⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 704.

Allah'la beraber olduktan sonra bütün dünya bizim olsa da, atlas elbise giysek de zararı yoktur. Kalbimiz Allah'la olmayınca çul da giysek hiçbir faydası yoktur.⁶⁶

Harakânî'ye göre namaz ve oruç mühimdir. Ama gönülden kibri, hasedi ve hırsı çıkarmak daha mühimdir.⁶⁷ Eğer senin tandırından senin elbisene bir ateş sıçrasa, onu hemen söndürmeye çalışırsın diyen Harakânî, senin dinini yakacak bir ateşi, yani senin kalbinde yer alan kibir, haset ve riya ateşini nasıl normal karşılıyorsun diye uyarıda bulunmaktadır.⁶⁸

Kalbin dil ile birlikteliği hususunda Ebu'l-Hasan el-Harakânî şu tespitlerde bulunmaktadır: *“Bil ki onun dili de kalbiyle aynı olmalıdır. Her kimin dili/sözü dağınık olursa, onun kalbinin dağınıkliğına kanıttır. Büyükler der: ‘Gönül/kalp tencedir ve dil de kepçe; tencede ne varsa kepçeyle o çıkar. Gönül denizdir, dil sahil; deniz dalgalanınca içinde ne varsa, onu sahile atar.’”*⁶⁹

Harakânî yüce mertebelere ulaşanların, çok amel yaptıkları için değil arındıkları için yükseldiklerini belirtmektedir.⁷⁰ Harakânî'ye göre Hakk'ın huzurunda bedenimizle olduğu kadar kalbimiz, imanımız, yakînimiz, aklımız ve nefsimizle de bulunmalıyız. Çünkü yakîn ihlası, ihlas da ameli kendine eşlik ettirir. Bedeni, kalbi, aklı, nefsi, yakîni, ihlası ve ameli bir bütün olarak Allah'a kulluk yolunda seferber edildiği zaman kişi çok özel bir makama yükselir ve Hakk'a erer. Eriştiği bu makamda kişi herşeyde Hakk'ı görür.⁷¹

Harakânî Allah'ın kuluna dört şeyle hitap edeceğini söyler. Bunları da beden, kalb, mal ve dil olarak sıralar. Bedeni hizmete, dili zikre verse bile kişinin kalbini O'na verip malla cömertlik yapmadıkça bu yolda mesafe alamayacağını belirtir. Harakânî, bu dört payeyi Hakk'a verdikten sonra, Hak'tan heybet, mahabbet, O'nunla yaşamak ve vahdete yol bulmak gibi dört şeyi istediğini ifade etmektedir. Harakânî, Allah'tan kendisini cennetle ümitlendirmemesini, cehennemle de tehdit etmemesini dilemektedir. Çünkü onun iki yerden de öte maksadı, Hakk'ın kendisidir.⁷²

⁶⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 711.

⁶⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 710.

⁶⁸ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 239.

⁶⁹ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 234.

⁷⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 703.

⁷¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 686.

⁷² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 712.

Kalbi Allah'ın varlığıyla kuşatılan kişinin alameti nedir, sorusuna Ebu'l-Hasan el-Harakânî, “Baştan ayağa kadar onun bütün organlarının tamamen, Allah'ın varlığını ikrar etmesi; eli, ayağı ve gözü, yıkarken, giderken, görürken ve burnundan nefes verirken bile, Mecnûn'un, karşılaştığı her şeye, 'Leylâ' demesi gibi, onun da herşeye 'Allah' demesidir. Nitekim Mecnûn, karşılaştığı karaya, denize ve duvara, insanlara, ot ve samana, koyuna, gördüğü herşeye: 'Ben Leylâ'yım ve Leylâ ben'im' diyeceği yerde, 'Leylâ, Leyla' deyip dururdu.” cevabını vermiştir.⁷³

Kalbi üç şeyin meşgul edip kalpte vesveseyi doğurduğundan bahseden Harakânî, bunlar; göz, kulak ve lokma olarak sıralar. O sözlerinin devamında gözle görülen ve kulakla duyulan şeyin kalbi meşgul etmemesi gerektiğini, haram lokmayla kalbin kirletilmemesini öngörmektedir. Ona göre gözle görülen ve kulakla işitilen şey, kalbi meşgul eder. Kişi bir de haram lokmayla beslenirse onun kalbinde vesvese hasıl olur.⁷⁴

Ebu'l-Hasan el-Harakânî, gönül ehli ile âşıkların kalb hayatlarını şu şekilde tavsif etmektedir: “Gönül erleri, kalblerini koruyan kimselerdir, âşık olanlar ise gönüllerinde daima Allah'ı hatırlamak endişesini taşıyan kimselerdir. Allah'ın, kulun kalbinde kendisi dışında birşeyin olmadığını ve O'nun dışında hiçbir şeyin kulunun kalbinden geçmediğini görmesinden daha hoş ne olabilir?”⁷⁵ Kısaca Harakânî, kalpte dünya sevgisi taşımamayı Allah dostlarının alameti olarak görmüştür.⁷⁶ Kalbinde dünya sevgisi taşımayan Allah dostlarını kalblerini tatmin eden yegane meşgalenin zikir olduğunu söyler.

4.3. Zikir

Hafî zikri esas alan, vukuf-i kalbî prensibini benimseyen Nakşbendiye tarikatının temel usullerine öncülük eden sûfi tecrübesiyle dikkat çeken Harakânî, sâlikin perdeleri yırtmasını, gaflet girdabından sıyrılmasını, aşk ateşinde yanmasını, gönlünü ağyara ilgiden soyutlamasını tembih etmektedir. Allah zikrinin kalbe nakşedilmesini, gönlün ilahi nakışla bezenmesini ve kalbin derinliklerinde zikrin canlı kılınmasını tavsiye

⁷³ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 228.

⁷⁴ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 224.

⁷⁵ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 236.

⁷⁶ Harakânî, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 222.

etmektedir. Harakânî'ye göre civanmertlerin iki cihana sığmayan büyük üzüntüsünden bahseder. Bu da zikretmek istediklerinde, O'na yarasır biçimde O'nu anamama üzüntüsüdür.⁷⁷ Şathiyeleri ile muammaları çözmeye, bilinmeyenlerin esrarına vakıf olmaya davet eden Harakânî, sûfinin mahlûk olmadığını söyleyerek, sûfiden oluş seyrine bizzat katılmasını istemektedir.⁷⁸

Gönülde Allah'ın zikrini canlı kılanların ilahi aşkla yanıp tutuşacaklarını, aevlenen ilahi aşkın kişide varlık emâresi bırakmadığını söyler. O ilahi güzelliklerin ezeli ve ebedi olduğunu, Mutlak Güzel'in her türlü noksanlıklardan münezzehe olduğunu söyler. Ona göre zikrullah kişide Mutlak Güzel'e duyulan aşkın gönülde yankılanmasıdır.⁷⁹

Gönlünü her türlü havatırdan soyutlayan Harakânî, her türlü beyhude düşünce ve duyguları gönlünden çıkarıp zikrullahın nakşıyla gönlünü bezediğini söyler. Zikrullah kalbi istila edince, gayrı olan herşeyi gönülden süpürüp atar. O, dindarlık iddiasında olan, dervişlik kisvesiyle başkasına caka satan, sûretperest olmaya yeltenen şekilci dindar tiplerine reddiyede bulunur. Rindmeşret, kalender tabiat, âşıkâne bir üslupla abâyı da âsâyı da bir kenara kor, ilahi aşk ateşine tutulduğundan, Allah'ın adına kurban olduğundan bahseder. Gönülde zikri hakim kılanların fakr kılıcını kuşandığını, kimsesizlerin kimsesi olduğunu, himmetini yüce tuttuklarını, korku dağlarını aşır arslan ve kaplan pençeli hasımlarını dahi mağlup ettiklerini, mücadele ruhlu olanlara güç ve cesaret verdiklerini söyler. Dervişler sermest olmuş, her demde ilahi vecde bürünmüş, ilahi zikrin istilasıyla gönülleri cezbeyle dolmuş, kendilerinden geçip Allah yoluna baş koymuş, varlık iddiasından uzaklaşmış, kendilerinde bir paye görmemiş ve kendilerine paye verilmesine fırsat tanımamışlardır. İlahi zikirle hemhal olan gönüller Hakk'ın didarını görmeye rahata erer, O'nu görmeyen gözler ağlamaktan kan çanağına döner. Dostu görmeyen göze göz demekten ar eder.⁸⁰

Zikrullahı diline âşinâ ve kalbine mihenk kılan Harakânî, zikrullahın kişiyi ilahi takdire rıza göstermeye sevk ettiğini söyler. Kişiyi Allah'ın hükmüne râm kılan ve onu Allah'ın takdirini tereddütsüz kabul eder hâle

⁷⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 711.

⁷⁸ Uludağ, "Harakânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XVI, s. 93.

⁷⁹ Alanka, "Ebü'l-Hasan Harakânî", *Seyr u Sülûk Risalesi*, s. 94.

⁸⁰ Alanka, "Ebü'l-Hasan Harakânî", *Seyr u Sülûk Risalesi*, s. 128-129.

getiren, zikrullahın tesir gücüdür. Oğlunun öldürüldüğü haberinin iletildiği gün, gelen haberi feryad u figanla değil sükunetle karşılar. Yüzlerce gözbebeğini bile Allah yolunda kurban etmeyi göze aldığından bahseder. Ona göre dilberin salike yâr olmasının yolu, aşk ateşinde yanmaktır. Didar görmek isteyen alayıştan, gösteriştan, desinlerden, başkasına şirin gözükmekten, mış gibi yaşamaktan, iddia makamından uzak manevî atmosferi yakalamalıdır.

Harakânî'ye göre gönül bağında şakıyan bülbül gibi ilahi sadâyı haykıran âşık, vuslat özlemindedir. Vuslat yolunda hicran gamından dolayı gönlü yası ve yaralıdır. Gönül dağındaki mihnet yolculuğunda ilahi zikrin tadına varmış, Hakk'ın yâdı onun mihnetini rihlete dönüştürmüştür. Bu hayat yolculuğundaki sebat onu mest ve hayran kılmıştır.⁸¹ Nefsini tezkiye eden, kalbini tasyiye kılan ve zikrullahın lezzetini tadan ballar balına banmıştır. Ne iddiayı ne kendinden bahsedilmesini düşünür. Velâyet yolunun seyrine koyulan kerametlerden ve ululuk beklentisinden sıyrılmıştır.

4.4. Kerâmetlere Aldanmamak

Allah'a giden yolda bin menzil bulunduğunu söyleyen Harakânî, bu menzillerin ilkini kerâmetler olarak ifade etmektedir. Himmeti küçük olan kulun diğer makamlardan hiçbirine ulaşamayacağını ve orada kalakalacağını belirtmektedir.⁸²

Harakânî dostlarına yaptığı hatırlatmada kendisini su üzerinde yürüyen veya havada uçanların durumuyla kıyaslamamasını istemektedir. İlk tekbiri Horasan'da alıp selâmı Kâbe'de verenlerle de kendini kıyaslamamalarını ister. Ona göre bu fiillerin hepsi miktarı ve zamanı belli olan eylemlerdir. Ama ona göre Hak için zikreden müminin sınırı belli değildir.⁸³

Elini semaya kaldırdığı esnada elinde havanın altına dönüştüğü tecrübesini yaşayan Harakânî, bu hâlini kerâmet olarak nitelemektedir. Fakat o kerâmet sahibi olmak için yola koyulmadığını belirtir. Kerâmeti elde eden şahıslara yaşadığı mânevî kapıların kapanacağını söyler. O kerâmetle yetinmeyi değil sonsuzluk tecrübesine koyulmayı istemektedir. Kerâmeti

⁸¹ Alanka, "Ebü'l-Hasan Harakânî", *Seyr u Sülûk Risalesi*, s. 129-130.

⁸² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 704.

⁸³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 687.

tasavvuf yolunun aldatıcı unsuru olarak görmektedir. Kerâmetlere takılıp kalmamayı önermektedir.⁸⁴

Bir daha göze görünmemek üzere başını kendi yokluğunun içine soktuğunu söyleyen Harakânî, Hakk'ın varlığında zâhir olmak diler, zerreden küreye O'nun varlığını idrak edene kadar kesinlikle başını secdeden kaldırmayacağından bahseder.⁸⁵ Sır makamında Hak'la konuşurken, Hak Teâlâ'ya; “*Sen ilahsın, bizse aciz kuluz*” diyerek⁸⁶ Nakşbendiyyenin istikamet çizgisindeki hassasiyetine öncülük etmiştir. Ondaki yokluk bilinci, varlık kisvesinden soyunmayı gerekli kılmaktadır. Allah'ın insana ne denli büyük imkân ve istidatlar verdiğini hatırlatmak bağlamında Harakânî, “*Allah bize öyle bir ayak vermiştir ki, bir adımda Arş'tan arzın dibine kadar gider ve arzın dibinden de Arş'a avdet ederiz*” demektedir. Ancak bu istidat kişiyi benlik derdine düşürmemelidir. Çünkü o, sözlerinin devamında; “*Sonra da hiçbir yere gitmemiş olduğumuzu biliriz*” diyerek⁸⁷ manevî hallerin gizlenmesini, kişinin kendinde bir güç görmemesi gerektiğini belirtmiştir. Dervişin kendine paye vermesi, tükenmişliğinin göstergesidir. Harakânî, Allah'la irtibatında kendisi için bir sinek kadar kıymet gördükçe iyi bir insan olamayacağını söyler.⁸⁸

Harakânî içindeki Allah'a ait sırların gizlenmesini önemsemektedir. O esrar-ı ilahiyeyi gönlünde saklamayı başarmış bir isimdir. Bizzat kendisi beyan eder ve der ki: “*Gönlümde olanın sadece bir katresi dışarı çıksaydı, cihan, Nuh (as.) zamanındaki gibi tufan olurdu.*”⁸⁹

Harakânî yaşadığı hakikatleri dile getirmekten korkar. Hakikate yol bulamaz ve idrak edemezler diye avâma bahsedemediği bu sırrı, perdeyi yırtarlar diye havâssa da bahsedemediğini, hatta şımarırım diye bizzat kendine de söyleyemediğini, Allah'tan Allah'a söz söyleyecek dilinin de olmadığını dile getirmektedir.⁹⁰

“*Siyah bir abanın Rum dibası olmasını istesem, öyle olur*” diyen Harakânî, dünyevî ve uhrevî beklentilerden geçtiğini belirtmek sadedinde,

⁸⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 684.

⁸⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 682.

⁸⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 682.

⁸⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 682.

⁸⁸ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 683.

⁸⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 683.

⁹⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 685-686.

sözlerinin devamında; “Şükürler olsun ki Allah gönlümü dünya ve ahiretten alıyor” demektedir.⁹¹

Dâvâ ederek mânâ talebinde bulunanlara şaşkınlığını belirten Harakânî, mânâ ortaya çıkınca söz ve dâvânın ortada bulunamayacağını, çünkü mânâdan hiçbir şeyin sözle ifade edilemeyeceğini dile getirmektedir.⁹² İnsan-ı kâmil olarak hakikati idrak eden Harakânî, insan-ı mükemmil olarak da müritlerini eğitmiştir. Onun yegâne eğitim metodu sohbetir.

4.5. Sohbet Usulü

Harakânî, zikrullah, takva, cömertlik ve salihlerle sohbeti en muazzam işlerden kabul etmektedir.⁹³ Hakk'ı sevenlerin aralıksız bir şekilde fütüvvet erbabının sohbetlerine devam edeceğini belirten Harakânî, civanmertlerin sohbetine devam edenlerin de Hakk'ın sohbetine devam etmiş sayılacağını belirtmektedir.⁹⁴

Halkla değil Hak ile sohbet etmemizi tavsiye eden Harakânî'ye göre görülmeye de sevilmeye de naz edilmeye de hitap edilmeye de dinlemeye de değer olan Allah'tır.⁹⁵

Bir kimsenin sohbe ve hürmete layık olabilmesi için gözünün kör, dilinin lâl ve kulağının sağır olması lazımdır.⁹⁶ Harakânî kendisinin yaşadığı ve etrafına telkin ettiği mânevî hakikatleri tasavvufî tecrübeyle taçlandırmıştır.

4.6. Fütüvvet Yolu

Harakânî sûfî tecrübesinin somut halini fütüvvet olarak nitelendirmektedir. Civanmertler diye fütüvvet erbabına seslenen Harakânî, Allah'ın Arş'ı üzerimize koyduğunu, yükümüzün ağır olduğunu, sorumluluğumuzun bilincinde olmamızı, yiğitçe davranmamızı ve cehdetmemizi istemektedir.⁹⁷ Yaratılmışların sorumluluğunu üstlen kişiyi halife ve insan-ı kâmil olarak görmektedir. O bu kanaatini şu şekilde dile

⁹¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 682.

⁹² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 703.

⁹³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 704.

⁹⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 692.

⁹⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 701.

⁹⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 709.

⁹⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 683.

getirmektedir: “*Halk, ‘Falan zat imamdır’, diyorlar. Oysa Arş’tan yerin dibine, maşrıktan mağribe kadar olan sahadaki tüm yaratıklardan haberdar olmayan bir kimse imam olamaz!*”⁹⁸

Harakânî bizlere bütün dünyayı bir lokma yapıp bir müminin ağzına koysak dahi müminlik fütüvvetin gereğini yerine getirmiş sayılamayacağımıza dikkat çekmektedir.⁹⁹

Yine fütüvvetin gereği olarak bir dostu ziyaret etmek amacıyla Doğu’dan Batı’ya kadar yürümüş olsak dahi, Allah için yeterince yürümüş sayılamayacağımızı hatırlatmaktadır.¹⁰⁰

Civanmertlik olarak nitelediği fütüvveti üç çeşmeli bir derya gören Harakânî, bu çeşmelerden birini cömertlik, ikincisini şefkat ve üçüncüsünü de halktan müstağni olup Hakk’a muhtaç olmak olarak dile getirmektedir.¹⁰¹

O fütüvvet ehlini cennete giden yolda değil Allah’a giden yoldaki civanmertler olarak nitelemektedir.¹⁰² Harakânî akıl sahiplerinin Allah’ı kalb nuru ile, dostların yakîn nuru ile, civanmertlerin ise muayene nuru ile göreceğini söylemektedir.¹⁰³

Harakânî’ye göre tefekkür, basiret, muhabbet, heybet, vakar, hikmet, istikamet, şefkat makamlarının hakkını veren fütüvvet erleri Hakk’ın vahdaniyetinin içine düşer, halka karşı şefkatli olur. Öyle ki halk ölüm yüzü görmesin diye halkın yerine kendisi ölmek ister, kendisi çekmek ister.¹⁰⁴ Harakânî gerçek dostu kendisinden çekinmeden ekmek istenebilecek isim olarak görmektedir. Çünkü o kendisinden çekinmeden ekmek istenebilecek dostu meleklerden bile üstün görmektedir.¹⁰⁵ Bir diğer tespitiyle Harakânî, kalbine af dilemeyi gerektiren bir düşünce gelen kimseyi dostluğa layık görmemektedir.¹⁰⁶

⁹⁸ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 684.

⁹⁹ Harakânî, “Nûru’l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü’l-Hasan-i Harakânî*, s. 235.

¹⁰⁰ Harakânî, “Nûru’l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü’l-Hasan-i Harakânî*, s. 235.

¹⁰¹ Harakânî, “Nûru’l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü’l-Hasan-i Harakânî*, s. 220; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 703.

¹⁰² Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 704.

¹⁰³ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 705.

¹⁰⁴ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 686.

¹⁰⁵ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 684.

¹⁰⁶ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 699.

Sabahleyin kalkan alimler ilimlerinin artmasını, zahidler zühdlerinin fazlaşmasını isterken Ebu'l-Hasan Harakânî kendisinin bir kardeşinin kalbini neşlendirmek derdine düştüğünü ifade etmektedir.¹⁰⁷

Harakânî'ye göre iş kendilerinden el çekmedikçe, civanmertler işten el çekmez.¹⁰⁸

Sonuç ve Değerlendirme

Şâh-ı Nakşbend'in Abdülhâlik-ı Guçdevânî'nin ruhaniyetinden istifadesi gibi Ebu'l-Hasan Harakânî de Bayzedim-i Bistâmî'nin ruhaniyetinden istifade etmiştir. Dolayısıyla Nakşîlikteki üveysî anlayışın iki örneğinden birisi Harakânî'dir.

Horasan tasavvufunun bir örneği olan Nakşbendilikte Horasan tasavvufunun en köklü izlerini Nakşî silsilesinin önemli halkası Harakânî'de görmekteyiz. Horasan tasavvufun fütüvvet esası da melamet düşüncesi de Nakşbendiliğe daha çok Harakânî vasıtasıyla tesir etmiştir. Ayrıca Bayezid-i Bistâmî'nin sekr ve telvin usulü Harakânî vasıtasıyla Nakşbendilikte meşrep haline dönüşmüştür.

Nakşbendiye meşâyıhı karismatik şahsiyetleri, ilmî kişilikleri ve manevi nüfuzlarıyla İslâm toplumunun belirgin şahsiyetleridir. Bu durumun en güçlü örneğini Harakânî'de görmekteyiz. O ümmi olarak kabul edilmesine rağmen tasavvuf muhitlerinde olduğu kadar ilmî ve felsefi zümreler arasında, siyasî ve içtimâî muhitler arasında daha yaşarken tesiri güçlü hissedilen bir sûfi olmuştur.

Zahir ve batın çizgisini, şeriat ve tarikat birlikteliğini, ilim ve zikir usullerini, madde ve mana seyrini tarih boyunca birlikte tesis etmeye çalışan Nakşbendiye tarikatının şeriat hassasiyeti, ilim yoluna daveti, toplumsal duyarlılığı bakımından en belirgin siması yine Harakânî olmuştur.

Nefis terbiyesini ciddiye alması, yoğun riyazet uygulamalarını benimsemesi, mücahede, murakabe ve muhasebe eğitimini vazgeçilmez unsur haline dönüştürmesi, ilahi rızayı celbedecek salih amellere ehemmiyet vermesi nedeniyle Harakânî Nakşbendiye silsilesinde öncü bir rol oynamıştır.

¹⁰⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 692.

¹⁰⁸ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 710.

Kalbî ve hafî zikri esas kabul eden, vukuf-ş kalbîyi temel ilkelerinden biri haline getiren Nakşbendiyyenin bu uygulamasını daha çok Harakânî'nin tasavvufî yaklaşımlarında belirgin bir şekilde görmekteyiz. Kalbin uyanık kılınmasını, basiret ve firaset duygularının işlevselliğini, kalbin keşf ve ilhama mazhar olmasını önemseyen Harakânî aşk yolunu benimsemek suretiyle gönülde ilahi tecellilerin doğmasına oldukça fazla önem vermiştir.

Nakşbendiyye zikri, virdi ve tesbihatının oluşumunda Harakânî'nin zikr-i dâim düşüncesi, nefy u isbât zikrinin benimsenmesine yol açan uygulamaları, kalbin muharrik unsuru olarak zikri öngörmesi Nakşebendilik usulünde zikrin erdirici, oldurucu ve kemale ulaştırıcı hususiyetine dikkat çekmiştir.

İstikamet yolunu benimseyen, seyr u sülûk eğitiminin özelini muhafaza eden Nakşebendilikte Harakânî örneğinde kerametlere önem verilmemiş, kerametlerle oyalanmamak gerektiği vurgulanmıştır.

Kaynakça

- Alanka, İbrahim, “Ebü'l-Hasan Harakânî”, *Seyr u Sülûk Risalesi*, haz. Sadık Yalsızuçanlar, Sûfi Kitap, İstanbul 2006, s. 65-144.
- Attâr, Ferideddin, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, haz. Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, İstanbul 1991
- Câmî, Molla Abdurrahman, *Nefahâtü'l-üns -Evliya Menkıbeleri-*, çev. ve şerh. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, Marifet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1998.
- el-Harakânî, Ebu'l-Hasan, *Nûru'l-Ulûm*, haz. Şenol Kantarcı, Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yayınları, Ankara 1997.
- _____, “Nûru'l-Ulûm Kitabından Seçme”, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî I (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri)*, haz. Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yayınları, Kars 2004, s. 211-320.
- _____, *Seyr ü Sülûk Risalesi*, haz. Sadık Yalsızuçanlar, Sufi Kitap, İstanbul 2006.

- _____, “Risâle der Tarîk-ı Edhemiyye ve Külâh-ı Çâr-Terk”, *Seyr u Sülûk Risalesi*, çev.: Mustafa Çiçekler, haz.: Sâdık Yalsızuçanlar, Sûfî Kitap, İstanbul 2006, s. 19-65..
- Hucvirî, Ali b. Osman, *Keşfü'l-Mahcûb*, Arp. çev.: Mahmud Ahmed Mâdî Ebu'l-Azâim, thk. İbrahim Dessûkî Dârü't-Türâsi'l-Arabî, Kahire 1974.
- Özköse, Kadir, *Sûfî ve İktidar (Fülânî Islahat Hareketi)*, Ensar Yayıncılık, 2. Baskı, Konya 2008.
- Uludağ, Süleyman, “Harakânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. XVI, s. 93-94.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Altın Silsile*, Erkam Yayınları, İstanbul 1994.